

Velimir Piškorec

O FONOLOGIJI PLANSKIH JEZIKA S POSEBNIM OSVRTOM NA ESPERANTO

Sažetak

U radu se uvodno prikazuju društvenopovijesni, jezikoslovni i jezikoslovnopovijesni aspekti jezičnoga izumiteljstva s kraja 19. i početka 20. st. Od jezičnih izuma toga razdoblja najveći je uspjeh polučio Zamenhofov esperanto (1887). Kako je esperanto velikoj većini svojih govornika strani jezik, pozitivni i negativni fonološki transfer iz njihovih materinskih jezika u esperanto uobičajena je pojava. Ta pojava analizira se supostavno s obzirom na hrvatski, njemački i engleski, pri čemu se u obzir uzimaju kako standardni fonološki opisi esperanta i spomenutih jezika tako i naputci za izgovor esperantskih glasova u udžbenicima namijenjenima govornicima tih jezika.

Gljučne riječi: planski jezici, esperanto, fonologija

1. UVOD

Suočeni s jezičnom raznolikošću svijeta i priopćajnim zaprekama što ih ona uzrokuje, ljudi su oduvijek težili njihovu prevladavanju, a brojni su nadareni pojedinci tijekom ljudske povijesti pokušavali osmisliti znakovne sustave kojima bi se te prepreke nadvladale (usp. Blanke, 1985; Eco, 2004).

Iako je već od 17. st. bilo nekih pokušaja da se stvore međunarodni pomoćni jezici nalik etničkim, kakav je primjerice bio nacrt zajedničkog slavenskog koinea Jurja Križanića (usp. Križanić, 1984; Brozović, 1990), tek će druga polovina 19. st. zahvaljujući strelovitome razvitku tehnike, industrije, prometa i trgovine svjedočiti stvarnome procvatu jezičnoga izumiteljstva. Intenziviranje međunarodnih kontakata na različitim razinama u tome razdoblju ne samo što je njihove aktere suočilo s komunikacijskim teškoćama uvjetovanima pripadnošću različitim jezicima, nego je i senzibiliziralo onodobnu javnost za komunikacijsku neravnopravnost između govornika tzv. velikih i malih jezika. Osim toga, ni tzv. veliki narodi nisu blagonaklono gledali na mogućnost da se jezici njihovih takmaca na političkom, vojnom, gospodarskom i kulturnom planu šire na račun njihovoga.

Pokušavajući ponuditi rješenje za prevladavanje takve situacije, desetci su se pojedinaca po uzoru na kolege izumitelje s područja tehničkih znanosti okušali kao izumitelji tzv. umjetnih svjetskih jezika (usp. Maretić, 1892). U pravilu su ti jezici trebali biti lakše naučivi od etničkih te su – za razliku od komunikacijske asimetričnosti u situaciji kada jedan sugovornik govori svojim materinskim jezikom, a drugi tim istim jezikom kao stranim – trebali jamčiti simetričnost u međunarodnoj komunikaciji.

Imajući u vidu složene fleksijske i rječotvorbene paradigme europskih jezika kao i nezadovoljavajuće dosege ondašnje poduke stranih jezika, jezični su izumitelji u svojim projektima ponajprije nastojali kreirati sustave gramatičkih pravila koja neće imati iznimaka. Pri sastavljanju rječnika oslanjali bi se pak u pravilu na leksički materijal iz postojećih jezika. To je mogao biti jedan jezik, klasični ili suvremeni, bilo više njih (usp. Blanke, 1985).

2. KAKO SU REAGIRALI JEZIKOSLOVCI NA POJAVU PLANSKIH JEZIKA?

Iako je mladogramatičarsko jezikoslovlje potkraj 19. i početkom 20. st. odbacilo Schleicherovo biologističko i darvinističko poimanje jezika kao organizma zamijenivši ga individualnopsihološkim te preuzevši Humboldtovo shvaćanje jezika kao djelatnosti, ono je i dalje inzistiralo na tome da se jezik može proučavati samo u povijesnoj protegi pa se spram uradaka jezičnih izumitelja – u pravilu pojedinaca bez institucionalne jezikoslovne izobrazbe – odnosilo vrlo rezervirano, a često i izrazito negativno (usp. Meyer, ([1891] /1/ 1976; Brugmann i Leskien, 1907).

Bit će da su razlozi takvome stavu višestruki. S jedne se strane mogu objasniti činjenicom da mladogramatičarska paradigma s naglaskom na povijesnosti "prirodnih" jezika naprosto nije mogla prihvatiti mogućnost da bi "umjetni" jezici – bez povijesti i nacionalne kulture te tradicije kojih bi bili nositelji – mogli biti ravnopravni s "prirodnima" /2/. S druge pak strane, jezično je izumiteljstvo krajem 19. st. katkada graničilo s pomodarstvom, a neki od javnosti podastrijetih "umjetnih" jezika upućivali su na nedostatnu jezikoslovnu upućenost i naobraženost njihovih inicijatora.

No, suočeni s činjenicom da su "umjetni" jezici poput volapüka (1879) ili esperanta (1887) mogli okupiti određeni broj pristaša koji su se njima služili u međunarodnoj pisanoj i usmenoj komunikaciji, važni jezikoslovci toga razdoblja ipak nisu mogli ignorirati pojavu jezičnoga izumiteljstva bez obzira na to jesu li se prema njoj odnosili negativno poput Meyera, Brugmanna i Leskiena ili pak – što je bio rjeđi slučaj – objektivno i relativno naklono kao Schuchart (1888), Maretić (1892) i de Courtenay ([1907] 1976). Tako su, u krajnjoj liniji nehotice, pridonijeli utemeljenju interlingvistike kao nove jezikoslovne discipline koje su predmet proučavanja planski jezici u užem smislu te jezično planiranje i problemi međunarodne komunikacije u širem (usp. Blanke, 2006: 19-34).

3. FONOLOŠKI ASPEKTI PLANSKIH JEZIKA

3.1. Kreiranje fonološkoga sustava planskoga jezika i problem selekcije

Kako smo već spomenuli, jezično izumiteljstvo kraja 19. st. vremenski se podudaralo s mladogramatičarskom paradigmom u povijesti jezikoslovlja. Dok su se

etablirani lingvisti uglavnom bavili pokušajima otkrivanja "glasovnih zakona" i morfoloških podudarnosti "prirodnih" jezika, jezični su se izumitelji usredotočavali na kreiranje – uvjetno rečeno – jednostavne gramatike te sastavljanje leksičkoga fonda za svoje jezike. Tek su iznimno, poput zagebačkoga profesora matematike Jurja Bauera, potanko reflektirali o odabiru glasova za svoje jezike, mogućim slogovnim strukturama i fonotaktičkim restrikcijama (usp. Bauer, 1886, 1887, 1888).

Kako bi potencijalnim učenicima svojih "umjetnih svjetskih jezika" olakšali učenje vokabulara /3/, njihovi su inicijatori, slijedeći aposteriorno načelo, preuzimali leksički materijal iz etničkih jezika, modificirajući ga u skladu s glasovnim sustavom svojega jezičnoga projekta /4/. Tako su zapravo oponašali poznatu pojavu leksičkoga posuđivanja, pri čemu su etnički jezici imali ulogu jezika davatelja, a planski pak jezika primatelja. Nužna posljedica ovakvoga postupanja bila je sličnost između etnojezičnih modela i planskojezičnih replika kako na planu izraza tako i na planu sadržaja. Ona se na planu izraza odražavala u činjenici da su planskojezične replike u velikoj mjeri sadržavale ne samo glasove etnojezičnih replika, nego i njihove sintagmatske veze.

Dok im je dakle duboko promišljanje o odabiru glasova za svoje projekte i pravilima njihova kombiniranja bilo u najmanju ruku u drugome planu, jezični su izumitelji posebnu pozornost posvećivali pravopisu, nastojeći da bude fonetski, tj. da veza između slova i njegove glasovne vrijednosti bude jednoznačna. Imajući u vidu složenost pravopisa poput engleskoga ili francuskoga, takve su odluke značile napredak u odnosu na pravopisna pravila spomenutih i drugih jezika. Inače, u to se vrijeme u Europi naveliko raspravljalo o pravopisnim reformama, a u tom je razdoblju, 1886. g., osnovano i Međunarodno fonetsko udruženje, što upućuje na zaključak kako su onodobni jezični izumitelji u ovom segmentu svoga djelovanja išli ukorak s vremenom.

Glede naglašavanja riječi, jezični su se izumitelji s kraja 19. st. čiji su projekti kasnije naišli na širi odjek odlučivali uglavnom za fiksno mjesto naglaska u riječi. /5/

3.2. Vrednovanje fonoloških sustava planskih jezika izvana

Kako smo već napomenuli, pojava planskojezičnih projekata od samih je početaka privlačila pozornost profesionalnih lingvista, koji su toj problematici pristupali ovisno o jezikoslovnoj paradigmi koju su zastupali. Očitujući se o tim projektima, svrha kojih je imala biti svojevrsna globalna univerzalnost, studije etabliranih jezikoslovaca o planskim jezicima nisu samo sadržavale procjene o tome jesu li pogodni za ostvarivanje toga cilja te je li on uopće realističan, nego su potaknule i rasprave o jezičnim univerzalijama, uključujući i one fonološke naravi. U tom smislu posebno mjesto zauzimaju kontroverza o planskim jezicima te poglavito esperantu između Brugmanna i Leskiena (1907) s jedne strane te Baudouina de Courtenaya s druge ([1907] 1976) kao i postumno publicirana studija utemeljitelja strukturalističke fonologije Nikolaja Trubetzkoya ([1931] 1976).

Usporedivši jezike svijeta, a zanemariivši neke s manje govornika, Trubetzkoy je zaključio kako bi idealni fonološki sustav planskoga jezika smio sadržavati samo 14 glasova: otvornike *a, e, i, o i u*, poluvokale *w i j*, okluzive *p, t i k*, nazale *m i n*, frikativ *s* te likvid *l*. No ni ti se glasovi ne bi smjeli beskonačno slobodno kombinirati, nego bi bile dopuštene samo kombinacije potvrđene u svakome od etničkih jezika uzetih u obzir. Iako Trubetzkoy nije namjeravao stvoriti vlastiti planski jezik, analizom fonoloških univerzalija upozorio je na činjenicu kako niti jedan od postojećih planskih jezika s određenim odjekom u javnosti ne zadovoljava zahtjev lake izgovorljivosti za govornike većine jezika svijeta. Ujedno je i dokazao da su analizirani planski jezici s obzirom na fonološki sustav izrazito eurocentrični, odnosno da njihovim izgovorom relativno lako mogu ovladati tek romanski i germanski narodi (Trubetzkoy, [1931] 1976: 216) /6/.

3.3. Kontrastivnoanalitički i didaktički aspekti

Opis fonološkoga sustava odnosno alfabeta kojega planskoga jezika obično bi obuhvaćao naputke o izgovoru za govornike pojedinih etničkih jezika. Međutim, što zbog stanja onodobnoga glasoslovlja usmjerena uglavnom na istraživanje povijesnih glasovnih promjena, što zbog činjenice da jezični izumitelji kao neprofesionalni lingvisti nisu mogli imati uvide u ustroje fonoloških sustava svih jezika svijeta, prikaz glasovnih vrijednosti slova planskojezičnih projekata često je sadržavao neprecizne, pa i proturječne opise. Logična posljedica takvoga stanja odražavala se u činjenici da su govornici etničkih jezika koji bi se odvažili na učenje "umjetnih" jezika bili skloni pojedina slova planskojezičnoga alfabeta izgovarati u skladu s izgovornim navikama u svom materinskom jeziku.

Iako je većina planskojezičnih projekata s kraja 19. i početka 20. st. ostala za budućnost samo u obliku pisanoga materijala na temelju kojega se mogu rekonstruirati promišljanja njihovih sročitelja o "umjetnom svjetskom jeziku", neki su od njih ipak naišli na širi odjek pa su se nakon objavljivanja dotičnih nacrti počeli pojavljivati i udžbenici za govornike različitih materinskih jezika. Gledano iz lingvističke perspektive, poglavlja o alfabetu kojega planskoga jezika odnosno o čitanju i izgovoru elemenata toga alfabeta zapravo su svojevrсни kontrastivni opisi fonoloških sustava planskoga jezika o kojem je riječ i etničkoga jezika kojim je udžbenik napisan.

Kada je planski jezik zaživio u praksi, nametnulo se i pitanje norme, a time i pravogovora (usp. Rašić, 2000), rezultirajući preskriptivnim i deskriptivnim lingvističkim studijama, pa onda, po uzoru na nacionalne filologije, i nastankom planskojezične filologije odnosno jezikoslovlja. Danas je najrelevantnija i najrazvijenija takva disciplina esperantologija (usp. Blanke, 2004).

4. O FONOLOGIJI ESPERANTA

4.1. Izgovorna norma

Prije nego što se usredotočimo na opis fonološkog sustava esperanta i problematiku realizacije toga sustava u govornoj praksi s obzirom na izvorne govornike nekih etničkih jezika, napose hrvatskoga, engleskoga i njemačkoga, valja istaknuti nekoliko aspekata po kojima se ovaj jezik kao planski razlikuje od etničkih jezika glede izgovorne norme.

Prvi se aspekt odnosi na činjenicu da je u etničkim jezicima usmenost prethodila pismenosti, dok se kod esperanta i sličnih planskojezičnih projekata najprije pojavila tiskana publikacija koja bi obično na samom početku sadržavala i alfabet. Glasovna vrijednost pojedinih grafema redovito bi se ilustirala navođenjem riječi iz etničkih jezika što su sadržavale opisivane glasove. No, kako smo već istakli, takvi su opisi često bili neprecizni pa su dopuštali različite mogućnosti pridruživanja, pogotovo ako bi pojedina slova planskojezičnoga alfabeta imala različite glasovne ostvaraje u jezicima koji su služili za usporedbu /7/.

Drugi važan aspekt jest činjenica da je esperanto – uvijek uz još neki drugi jezik – materinski jezik tek malenoj skupini govornika (esp. *denaskaj esperantistoj*), tj. djeci s kojom su roditelji esperantisti (najčešće govornici različitih etničkih jezika) od najranijeg djetinjstva govorili esperanto (Rašić, 2000: 131-132). No ni takav esperanto nije pošteđen utjecaja jezika okoline odnosno roditeljskih jezika, dakako ni na izgovornoj razini. Dakle, za razliku od etničkih jezika koji su načelno ujedno i materinski jezici neke veće skupine govornika čiji govor može biti uzor strancima, s esperantom tome nije tako. On je većini svojih govornika rasutih diljem svijeta strani jezik, koji se obično usvaja u mladenaštvu ili odrasloj dobi (usp. Rašić, *isto*). Stoga su transferi iz materinskoga jezika u esperanto uobičajena pojava na svim jezičnim razinama, a poglavito na fonološkoj. Kao i inače kod učenja kojega stranoga jezika (ili pak kad standard uče dijalektalni govornici) najveću teškoću u ovladavanju jezikom obično predstavlja usvajanje izgovornih pravila jer je u tom području riječ o procesima koji se odvijaju na nesvjesnoj razini i najmanje su dostupni kognitivnome nadzoru, za razliku primjerice od usvajanja gramatičkih pravila ili rječnika (usp. Riehl, 2004).

Rašić (2000: 132) ukazuje na još jedan važan aspekt razlike između esperanta i etničkih jezika: "U životu drugih jezika obično je tako da govornik provede daleko više vremena govoreći ili slušajući nego čitajući i pišući. U esperantu je taj omjer potpuno obrnut, a s primjetno većom prevagom negovornih oblika prakticiranja."

Ipak, tijekom 122-godišnje povijesti esperantizma kao pokreta razvila se svijest o prihvatljivoj internacionalnoj izgovornoj normi. Tako Wells (1978: 26) razlikuje četiri kriterija prema kojima se procjenjuje kvaliteta nečijega izgovora esperanta: praktični, lingvistički, geografski i sociološki. /8/

Praktični kriterij odnosi se na činjenicu da je dobar onaj izgovor esperanta koji omogućuje komunikaciju između govornika različitih etničkih jezika. Pod

lingvističkim kriterijem dobroga izgovora podrazumijeva se zahtjev da takav izgovor odražava fonološku strukturu esperanta, pri čemu će se, primjerice, strogo razlikovati između svakoga para fonema predstavljenih različitim slovima u esperantu. Geografski kriterij uključuje nemogućnost slušatelja da za sugovornika koji ima dobar izgovor pogodi iz koje je zemlje odnosno koji mu je materinski jezik. Sociološki se kriterij nadaje iz činjenice da se govornici esperanta, iako rasuti diljem svijeta, mogu smatrati specifičnom jezičnom zajednicom što – poput drugih jezičnih zajednica – ima čitav niz zajedničkih vjerovanja, mišljenja i stavova, pa tako i zajedničko mišljenje o izgovornoj normi.

Razmatrajući problematiku ortoepske norme u esperantu, Rašić (2000: 135) zaključuje da "bez obzira na postojanje brojnih lokalnih varijanti komunikacijski prihvatljivog izgovora (...) postoji stabilna, a u isto vrijeme dinamična i elastična ortoepska norma u esperantu te da je mogućnost pojave neprihvatljivih 'dijalekata' i izmjene norme u sadašnjim uvjetima, vrlo mala."

Wells (1978: 26) će pak razmatranje o dobrom i lošem izgovoru esperanta zaključiti ovim riječima:

"Već je više puta upućeno na činjenicu, jedinstvenu u povijesti čovječanstva, da se esperanto iz kabinetskoga projekta na papiru premetnuo u živi, potpuno funkcionirajući jezik. Važno je također upozoriti na činjenicu da je on stvorio izgovorne norme. Te norme nisu apsolutno jedinstvene, i sigurno ih ne primjećuju svi govornici jezika; no važna je lingvistička činjenica da one postoje. Ako katkada meni ili kome drugome čestitaju na dobrom izgovoru esperanta, to znači da smo se ja ili on uspješno oslobodili fonetskih lanaca vlastitoga jezika kako bismo stekli te norme... ili pak da smo mudro izabrali roditelje koji govore češki ili srpskohrvatski."

4.2. Alfabet

Esperantski alfabet ima ukupno 28 elemenata. To su: a [a], b [b], c [ts], ĉ [tʃ], d [d], e [ε], f [f], g [g], ĝ [dʒ], h [χ], ĥ [x], i [i], j [j], ĵ [ʒ], k [k], l [l], m [m], n [n], o [ɔ], p [p], r [r], s [s], ŝ [ʃ], t [t], u [u], ŭ [w], v [v], z [z].

4.3. Naglasak

Naglasak je u esperantu uvijek na predzadnjem slogu riječi, npr. *píro* 'kruška', *paroli* 'govoriti'. Ako je pak riječ o složenici, i njezini dijelovi koji ne nose glavni naglasak "imaju svoj naglasni identitet, iako slabije siline" (Rašić, 2008: 12), npr. *ma²ten¹manĝo* 'doručak', *skribo¹tablo* 'pisaći stol'.

4.4. Otvornici

Sustav otvornika sastoji se od sljedećih pet glasova: [a], [ε], [i], [ɔ] i [u]. Osvrćući se na sustave otvornika u jezicima svijeta, Wells (1978: 19) ističe kako peteročlani otvornički sustav s trima stupnjevima otvorenosti imaju mnogi afrički jezici te pojedini azijski i europski, a od potonjih grčki, "srpskohrvatski", ruski i

španjolski. Stoga, smatra Wells, upravo takvi jezici predstavljaju model izgovora esperantskih otvornika te podsjeća na činjenicu kako je na tu pojavu prvi ukazao 1927. g. N. Hohlov, ruski emigrant i esperantski pjesnik koji je 20-ih godina 20. st. živio u Zagrebu, preporučivši kao uzoran izgovor esperanta upravo onaj u Hrvata (usp. i Rašić, 2008: 13).

Stoga su izvorni govornici hrvatskoga kada uče i govore esperanto u povlaštenoj poziciji koja im omogućuje da izgovorne navike s obzirom na otvornike jednostavno preuzmu iz materinskoga jezika.

Budući da jezici poput francuskoga, engleskoga, njemačkoga i mađarskoga imaju pak sustave otvornika s više od pet elemenata, upravo su govornici tih jezika postavljali pitanje precizne fonetske vrijednosti grafema *e* i *o*, odnosno stupnja otvorenosti. Tako Kalocsay i Waringhien (¹1980: 39) predlažu da bi se *e* trebalo ostvarivati kao "zatvoreno" [e] u otvorenim slogovima, a kao "otvoreno" [ɛ] u zatvorenim slogovima. Suvremeni pak esperantolozi smatraju da se ovakva preporuka može tolerirati na razini slobodne varijacije (Wells, 1978: 23; Wennergren, 2008), no da nikako ne može biti obvezujuća za govornike esperanta čiji materinski jezici nemaju više od tri stupnja visine kod otvornika.

Već je Zamenhof ukazao na činjenicu da se otvornici u esperantu ne smiju izgovarati ni prezatvoreno ni preotvoreno, a takvu ćemo formulaciju naći primjerice i u utjecajnome udžbeniku esperanta s esperantom kao metajezikom znamenitoga švicarskoga esperantista E. Privata (⁷1930: 2). U udžbenicima za govornike njemačkoga (usp. npr. Schödl, 1967: 14; Dahlenburg i Liebig, ⁵1990) sugerira se pretežno otvoreni izgovor *e* i *o*, dakako iz perspektive njemačkoga kao ishodišnoga jezika, dok se u engleskima kao uzor navode glasovne vrijednosti s obzirom na IPA-alfabet (usp. Cresswell i Hartley, ²1968: 15).

Što se tiče duljine otvornika u esperantu, u internacionalno neutralnom izgovoru primijećena je tendencija da se otvornici u otvorenim naglašenim slogovima izgovaraju nešto dulje od onih u zatvorenim naglašenim i otvorenim nenaglašenim slogovima. Iako registrira tu pojavu, Wennergren (2008) smatra da je duljina otvornika u esperantu potpuno nevažna te dopušta da ih svatko izgovara kako mu se sviđa: kratko, poludugo ili dugo. Međutim, razlika u duljini između kratkog i dugog ostvaraja otvornika ipak ne bi trebala biti tolika kakvu primjerice nalazimo u engleskome ili njemačkome pa se izvornim govornicima tih i s obzirom na taj aspekt sličnih jezika sugerira da otvornike izgovaraju "poludugo" (usp. Privat, ⁷1930: 2; Schödl, 1967: 15; Cresswell i Hartley, ²1968: 15).

Ovladavanje sustavom esperantskih otvornika posebna je teškoća za govornike engleskoga pa ih se osim na duljinu otvornika upozorava i na opasnost od diftongiziranog izgovora jednostavnih otvornika te identificiranja pojedinih grafema za otvornike s glasovnim vrijednostima koje mogu imati u engleskom, a koje nisu identične s onima u esperantu (usp. Cresswell i Hartley, ²1968: 15).

4.5. Poluvokali i dvoglasnici

U esperantološkoj literaturi poluvokalima se smatraju glasovi *j* [j] i *ŭ* [w]. Za njih se navodi da su artikulacijski nalik otvornicima, no da se s obzirom na distribuciju ponašaju kao suglasnici (usp. npr. Wennergren, 2008).

Dok se *j* [j] pojavljuje na početku ili kraju sloga (npr. *januaro* 'siječanj' ili *bildoj* 'slike') fungirajući kao samostalni fonem (npr. *majo* 'svibanj' – *maro* 'more'), glas *ŭ* [w] uvijek dolazi kao drugi član para u dvoglasnicima *aŭ* [aw] ili *eŭ* [ɛw] /9/ i to kao slabija sastavnica odstupnoga dvoglasnika. Spomenuti dvoglasnici imaju u esperantu vrijednost fonema (npr. *eŭro* 'euro' – *oro* 'zlatu', *laŭdo* 'pohvala' – *ludo* 'igra').

Esperantski poluotvornici za govornike hrvatskoga ne predstavljaju nikakav problem jer glas [j] i izgovorno i distribucijski odgovara hrvatskome približniku [j], a za *ŭ* [w] se pak sugerira da ga izgovaraju kao "kratko u" (usp. npr. Špicer, 1909: 1). Takav se savjet daje i govornicima njemačkoga (usp. Möbusz, 1913: 7), dok se govornike engleskoga upućuje na glasovnu istovjetnost esperantskoga *ŭ* i engleskoga *w* (usp. Cresswell i Hartley, ²1968: 15).

Zbog izgovorne sličnosti s dvoglasnicima u jezicima poput njemačkoga i engleskoga što u njima imaju razlikovnu funkciju, neki su autori udžbenika esperanta za govornike tih jezika skloni sve kombinacije otvornika i poluotvornika smatrati dvoglasnicima, iako se jednostavno radi o slijedu dvaju različitih fonema (usp. npr. Willkommen, ²2007: 17).

4.6. Zatvornici

Tablica 1. Sustav esperantskih zatvornika Wells (1978: 18)

Table 1. The system of Esperanto stops described by Wells (1978: 18)

	Labijali	Dentali	Palatoalveolari	Velari	Glotali
Okluzivi	p b	t d		k g	
Afrikate		ts	tʃ dʒ		
Frikativi	f v	s z	ʃ ʒ	x	χ
Nazali	m	n			
Likvidi		l r			

4.6.1. Okluzivi

Esperantski su okluzivi identični hrvatskima, što je još jedna dodatna okolnost s obzirom na pozitivan transfer iz hrvatskoga u esperanto. Govornici engleskoga i neki govornici njemačkoga skloni su bezvučne okluzive u određenim pozicijama realizirati aspirirano. Pojedini esperantolozi tu pojavu toleriraju kao slobodnu alofoniju (npr. Wennergren, 2008), dok je drugi smatraju neprihvatljivom (Willkommen, ²2007: 16-17).

4.6.2. Frikativi

Esperantski glasovni sustav sadrži ukupno osam frikativa: labiodentale [f] i [v], dentoalveolare [s] i [z], palatoalveolare [ʃ] i [ʒ] te velar [x] i glotal [χ]. Dok prvih šest frikativa dolazi u parovima s oprekom zvučno-bezvučno, velarni i glotalni frikativ nemaju svoje zvučne parnjake.

Izvornim govornicima hrvatskoga i engleskoga parovi frikativa s oprekom po zvučnosti nisu nikakav izgovorni problem jer su zastupljeni i u fonološkim sustavima tih jezika. Nijemcima može biti problematičan [ʒ] jer se u njemačkome pojavljuje samo u posuđenicama iz francuskoga pa su ga skloni supstituirati glasom [ʃ] (usp. Willkommen, ²2007: 17).

Za razliku od glotalnoga frikativa, velarni je frikativ u esperantu zastupljen u malom broju riječi, a tijekom jezičnoga razvitka sve je više dolazila do izražaja težnja da se zamijeni glasom *k*, npr. *ĥemio* > *kemio*, *teĥniko* > *tekniko*, iako nije u potpunosti provedena. Velarni je frikativ u esperantu fonološki relevantan tek u nekoliko minimalnih parova: npr. *Ĉeho* 'Čeh' – *ĉeĥo* 'ček' ili *ĥoro* 'srce' – *horo* 'sat' – *ĥoro* 'zbor' (pri čemu se *ĥoro* zadnjih desetljeća zamijenjuje novotvorenicom *ĥoruso*). Stoga ga Rašić (2008: 10) čak naziva svojevrsnim "pričuvnim fonemom".

Poput esperanta, njemački zatvornički sustav sadrži i velarni i glotalni frikativ (usp. Ramers, ²2001: 25-26), što izvornim govornicima njemačkoga omogućava pozitivan transfer u esperanto.

Engleski pak poznaje samo glotalni frikativ (usp. Roach, ⁸1989: 38), pa je njegovim govornicima problematičan izgovor velarnoga. Obično im se preporučuje da ga izgovaraju kao škotsko *ch* (usp. Cresswell i Hartley, ²1968: 17).

U opisima hrvatskoga glasovnoga sustava spominju se i velarni i glotalni frikativ (usp. npr. Škarić, 1991: 145), ali ne kao zasebni fonemi nego kao izgovorne inačice jednoga fonema označenoga grafemom *h*. Brozović (1991: 399) primjerice navodi da "mnogi pojedinci izgovaraju umjesto fona [x] glas koji se tvori znatno dublje, u grkljanu, i doima se kao osjetno slabiji glas. Upravo je to fon [h]. Ortoepska norma ne propisuje izbor između fonova [x] i [h], a stvarni njihov raspored u govornoj praksi još nije istražen."/10/

Međutim, analize fonoloških transfera govornika hrvatskoga koji uče njemački (usp. Žepić, 1991: 65) i engleski (Josipović, 2008: 5) upućuju na činjenicu da je velarni frikativ ipak prototipniji glas u hrvatskome jeziku jer hrvatski učenici grafem *h* koji u njemačkome i engleskome ima vrijednost glotalnoga frikativa izgovaraju kao hrvatski velarni frikativ. Kada bi u hrvatskome jeziku glotalni frikativ bio ravnopravan velarnome, onda ni govornici hrvatskoga što uče njemački i engleski ne bi imali nikakav problem s izgovorom ovoga glasa u spomenutim jezicima.

Što se pak tiče odnosa između hrvatskoga i njemačkoga velarnoga frikativa, Žepić (1991: 64) smatra da se hrvatski velarni frikativ izgovara na dijelu mekoga

nepca koji graniči s tvrdim nepcem, a njemački stražnjije. Spominje i da hrvatski velarni frikativ ostavlja sličan akustički dojam kao i njemački.

Budući da je pak opis tvorbe velarnoga frikativa identičan u njemačkome i esperantu, Žepićeva kontrastivna pripomena o supstituciji toga glasa hrvatskim velarnim frikativom kod hrvatskih govornika njemačkoga jednako mogla bi se primijeniti i na hrvatske govornike esperanta.

U opisima glasovne vrijednosti grafema *h* autori hrvatskih udžbenika esperanta uglavnom navode da je ona identična onoj hrvatskoga grafema *h*, što bi bilo točno samo kada bi glotalni frikativ u hrvatskome uistinu bio uobičajeniji od velarnoga. Međutim, kako smo pokazali na primjerima transfera iz hrvatskoga u engleski i njemački, bit će da tome nije tako. Stoga se može očekivati da će hrvatski govornici esperantski glotalni frikativ supstituirati velarnim, što će možda kod esperantskih govornika njemačkoga ili engleskoga zazvučati kao specifičnost esperantskoga izgovora u Hrvata.

Uglavnom zbog toga što u esperantu postoji posebni grafem \hat{h} , njegovu je izgovoru u hrvatskim udžbenicima esperanta posvećivana relativno velika pozornost. Tako mu se izgovor opisuje s obzirom na artikulacijske osobitosti (način i mjesto), akustički dojam te poredbeno u odnosu na glasove u hrvatskom i njemačkom:

I. *artikulacijske osobitosti*

- i) *način izgovora*: hakni oštrije (Maruzzi 1922: 2); aspirirano (Tomić, 1919: 10); oštri, haknuti *h* (Lapenna, 1938: 5);
- ii) *mjesto izgovora*: ne dolazi mu glas tako duboko iz grla kao kod **h** (Bedeković, 1909: 2); \hat{h} se izgovara kao *h*, ali veoma grleno (Tomić, 1919: 10); grleno *h* (Velebit i Szilágyi, 1976: 3); nepčano *h* (izgovara se naprijed, a ne kao naše *h* u grlu...) (Imbert i sur.,⁹ 2002: 9);

II. *akustički dojam*: \hat{H} dakle glasi u esperantu kao tijesno spojeno *gh*, po tom se približava u izgovoru glasu **k** (Bedeković, 1909: 2); jače *h* (Gruić, 1999: 2); "tvrd" odnosno zvučno *h* (Rašić, 2008: 10);

III. *usporedba s hrvatskim glasom*: kao naše *h* u riječima Čeh, htjeti, muha (Novljan, 1953: 5);

IV. *usporedba s njemačkim glasovima*: njem. *ch* (Špicar, 1909: 1); izgovara se kao "ach-laut" u njemačkome (*ch*): *machen*, za razliku od *h* u *haben* (Rašić, 2008: 10).

Uzmemo li u obzir činjenicu da se u esperantskoj lingvističkoj literaturi grafem \hat{h} artikulacijski opisuje kao i velarni frikativ u njemačkome, dakle [x], od svih naputaka o glasovnoj vrijednosti toga grafema, lingvistički je najprecizniji Rašićev (2008: 10), koji navodi da se taj grafem izgovara kao njemački Ach-Laut. Djelomično ima pravo i Špicar (1909: 1), uz ogradu da se dvoslovom *ch* u njemačkome osim velarnoga frikativa označava i palatalni [ç], tzv. Ich-Laut. Procjena valjanosti ostalih navedenih naputaka o glasovnoj vrijednosti grafema \hat{h}

morala bi se temeljiti ne samo na sveobuhvatnim opisima hrvatske jezične prakse u dijakronijskoj i sinkronijskoj perspektivi, nego i na analizama izgovornih napatuka u hrvatskim udžbenicima stranih jezika u proteklih stotinu godina glede usklađenosti s prevladavajućim lingvističkim teorijama, a to nadilazi okvire ovoga rada.

Kako zbog činjenice da je velarni frikativ u esperantu marginalan fonem tako i stoga što je artikulacijski blizak hrvatskome velarnom frikativu, izgovor esperantskoga grafema *ĥ* kao hrvatskoga velarnoga frikativa u hrvatskih govornika esperanta zanemariva je pojava negativnoga transfera na fonološkoj razini.

4.6.3. Afrikate

Sustav esperantskih zatvornika sadrži tri afrikate: [ts], [tʃ] i [dʒ]. Za govornike hrvatskoga potpuno je neproblematičan izgovor afrikate [ts], a za veliku većinu i izgovor preostalih dviju jer su izgovorno podudarne s neutraliziranim ostvarajima "nadzubnonepčanih poluzatvornih /č/ i /dž/ te srednjonepčanih poluzatvornih /ć/ i /dž/" (usp. Škarić, 2007: 87), što ih inače propisuje hrvatska ortoepska norma.

Dok za govornike engleskoga izgovor esperantskih afrikata ne predstavlja teškoću, govornici njemačkoga moraju paziti da afrikatu [dʒ], što se u njemačkome pojavljuje u posuđenicama iz engleskoga, ne supstituiraју njezinim bezvučnim parnjakom [tʃ] (usp. Willkommen, ²2007: 17).

Za raziku od Wellsa (1978) i Wennergrena (2008), Kalocsay i Waringhien (¹1980: 48) navode u svom inventaru esperantskih zatvornika i [dz] kao zvučni parnjak afrikate [ts] (npr. u riječi *edzo* 'suprug'). Međutim, Wennergren (2008) smatra da nije riječ o afrikati, nego o slijedu dvaju fonema.

4.6.4. Nazali

Esperanto sadrži dva nazala: [m] i [n]. Nađe li se alveolarni nazal u riječi ispred velarnoga okluziva, ostvaruje se kao velarni nazal [ŋ] (npr. *banko* 'banka'). Iako Kalocsay i Waringhien (¹1980: 48) ubrajaju i taj glas u esperantske nazale, ne navode ga u tablici zatvornika. Wells (1978: 16) i Wennergren (2008) upućuju pak na činjenicu da je velarni nazal u esperantu tek mjesna inačica alveolarnoga nazala te da nema vrijednost fonema. Budući da i hrvatski poznaje ovu komplementarnu alofoniju, hrvatski je govornici esperanta prenose i na esperantski izgovor.

Wennergren (2008) upozorava i na opasnost labijalizacije glasa [n] nađe li se ispred labijala (npr. *inferno* 'pakao' > *imferno*).

Kalocsay i Waringhien (¹1980: 48) u esperantske nazale ubrajaju i palatal *nj* [ɲ], koji se pojavljuje u esperantu u sufiksu za ženske hipokoristike *-njo* (npr. *patrino* 'majka' > *panjo* 'majčica', *Maria* > *Manjo*). No suvremena esperantska norma, baš kao ni Zamenhof, ne bilježe palatalni nazal kao poseban fonem iz čega se može zaključiti da je riječ o slijedu dva glasa. Jezična pak praksa hrvatskih

govornika esperanta pokazuje da su oni skloni ovaj slijed – u skladu s izgovornim navikama u hrvatskome – izgovarati kao hrvatski dvoslov *nj* (usp. Rašić, 2000: 12).

4.6.5. Likvidi

Esperantski su likvidi lateral [l] i vibrant [r]. Budući da je zastupljen i u hrvatskom i u engleskom i u njemačkom, esperantski lateral ne predstavlja nikakvu izgovornu teškoću za izvorne govornike tih jezika.

Kako je esperantski vibrant alveolaran, govornicima hrvatskoga izgovorno je neproblematičan jer je istovjetan hrvatskome *r*/11/. No, često je teškoća za govornike jezika u kojima se drugačije realizira, primjerice engleskoga (usp. Cresswell i Hartley, ²1968: 17) ili njemačkoga ako ne govore bavarsko-austrijskom inačicom ili niskonjemačkom (usp. Willkommen, ²2007: 17).

4.7. Sinkronijski fonološki procesi

Govornici etničkih jezika skloni su fonološke procese tipične za njihove materinske jezike prenositi i na izgovor esperanta. U te se procese ubrajaju neutralizacija otvornika u nenaglašenom slogu, sinereza, jednačenje po zvučnosti, epenteza i obezvučenje zvučnih glasova na kraju riječi.

Proces koji se može opaziti kod nekih govornika esperanta jest promjena kvalitete otvornika u nenaglašenom slogu. Primjer takvoga jezika jest ruski u kojem se razlikovanje između /a/ i /o/ u naglašenim slogovima neutralizira u /a/ u nenaglašenima. Stoga su Rusi koji govore esperanto skloni na isti način izgovarati *afero* 'stvar' i *ofero* 'žrtva' te *aĥcidento* 'nezgoda, nesreća' i *oĥcidento* 'istok', što može dovesti do priopćajnoga nesporazuma (Wells, 1978: 23).

Za Francuze je pak tipična pojava sinereza. Budući da se u francuskome u nenaglašenim slogovima /i/ ili /u/ ispred otvornika supstituiraju glasovima /j, w/, Francuzi su skloni esperantske riječi poput *regiono* 'područje' i *jaguaro* 'jaguar' izgovarati kao *regjono* i *jagũaro* (Wells, 1978: 23-24).

Čest je sinkronijski fonološki proces i jednačenje po zvučnosti, tipično primjerice za francuski, ruski ili hrvatski, a u esperantu se može pojaviti unutar jednoga morfema (*absoluta* 'apsolutan'), na granicama morfema (*oĥ-deĥ* 'osamdeset') ili između riječi (*li vidas ĝin* 'vidi ono'). Stoga su govornici spomenutih jezika skloni te esperantske riječi izgovarati kao *apsoluta*, *oĝdeĥ*, *vidaz ĝin*. Međutim, jednačenje suglasnika po zvučnosti vrlo rijetko može dovesti do nesporazuma (npr. *subtaso* 'tanjurić (za šalicu)' – *suptaso* 'šalica za juhu') tako da se, smatra Wells (1978: 24), može tolerirati.

Na ovu pojavu upozorava i Rašić (2008: 12): "U esperantu treba zaista čitati onako kako je napisano: *ekzameno* treba izgovarati s jasnim glasom *ĥ*, a ne kao *egzameno* i sl. U esperantu nema jednačenja po zvučnosti niti po mjestu tvorbe, koliko god se to nama činilo prirodnim zakonom koji kao da vrijedi uvijek i za sve jezike".

Kod hrvatskih govornika esperanta primijećena je i pojava epenteze između dva samoglasnika pa riječi poput *kia* 'kakav', *mia* 'moj' izgovaraju kao *kija*, *mija*, što je "izgovor koji sliči na govor djece i koji nije cijenjen" (Rašić, 2008: 12).

Kajkavci i Nijemci skloni su pak u esperantu obezvučivati zvučne okluzive na kraju riječi, što se također smatra neprihvatljivim (Rašić, 2008: 12; Willkommen, 2007: 16).

5. ZAKLJUČNA PRIPOMENA

U našem radu najprije smo ukratko opisali društvenopovijesni kontekst kraja 19. i početka 20. st. kao razdoblja u kojem je jezično izumiteljstvo doživjelo svoj vrhunac, a zatim tematizirali i reakcije etabliranih jezikoslovaca na tu pojavu. Iako su neki od njih bili iznimno skeptični spram nje, povijest planskih jezika, a poglavito esperanta, pokazala je da je ta skepsa bila neopravdana. Dapače, esperanto je danas jezik sa 122-godišnjom tradicijom pismenosti i govorne uporabe, koji, doduše sa sociolingvističkim specifičnostima, funkcionira na razini jezične komunikacije jednako kao i tzv. "prirodni" jezici. Čak im je postao djelomično sličan i s obzirom na povijesnu dimenziju pa ga se može proučavati i iz dijakronijske perspektive.

Pošto smo tematizirali aspekte esperantske ortoepske norme, glavninu našega rada posvetili smo analizi fonološkoga sustava esperanta usporedivši standardne lingvističke opise esperanta s didaktičkim nuputcima o izgovoru esperantskih glasova u priručnicima esperanta za govornike hrvatskoga, njemačkoga i engleskoga. Pri tome smo uzeli u obzir i kontrastivne studije hrvatskoga spram engleskoga i njemačkoga.

Provedena kontrastivna analiza esperantskoga i hrvatskoga fonološkoga sustava s obzirom na artikulacijska obilježja glasova potvrdila je već 20-ih godina 20. st. izneseno opažanje da izgovor esperanta izvornih govornika hrvatskoga može poslužiti kao uzor esperantskoga izgovora. Tome je tako zato što pozitivan transfer iz hrvatskoga u esperanto zasjenjuje komunikacijski minorne pojave eventualnoga negativnoga transfera.

REFERENCIJE

- Bauer, J.** (1886). *Sprachwissenschaftliche Kombinatorik. Ein Vorschlag Volapük vokalreicher und dennoch etwas kürzer darzustellen.* Zagreb: Verlag der Universit.-Buchhandlung Albrecht & Fiedler.
- Bauer, J.** (1887). *Volapük und meine sprachwissenschaftliche Kombinatorik. Allgemeines, Kritik und Vorschläge.* Zagreb: Verlag der Universit.-Buchhandlung Albrecht & Fiedler.
- Bauer, G. (J.)** (1888). *Spelin. Eine Allsprache auf allgemeinen Grundlagen der sprachwissenschaftlichen Kombinatorik.* Bruxelles: C. Mourquardt, librairie de la Cour / Agram: Franz Suppan's Universitäts-Buchhandlung.

- Bedeković, D.** (1909). *Gramatika esperanta*. Zagreb: vlasnik i nakl. J. Sokol, Knjigotiskara Antuna Scholza.
- Blanke, D.** (1985). *Internationale Plansprachen*. Berlin: Akademie-Verlag.
- Blanke, D.** (2004). *Interlinguistics and Esperanto studies: Paths to the scholarly literature*. Rotterdam: Universala Esperanto-Asocio.
- Blanke, D.** (2006). *Interlinguistische Beiträge. Zum Wesen und zur Funktion internationaler Plansprachen*. Frankfurt am Main et al.: Peter Lang.
- Brozović, D.** (1990). Juraj Križanić – jedan od pionira interlingvistike. U *Križanićev doprinos slavenskoj filologiji: Znanstveni skup u povodu 300. obljetnice smrti Jurja Križanića (1683-1983): zbornik radova: dio 3*. Zagreb: JAZU, 71-76.
- Brozović, D.** (1991). Fonologija hrvatskoga književnoga jezika. U S. Babić i dr. (ur.) *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, 379-452. Zagreb: HAZU.
- Brugmann, K., Leskien, A.** (1907). *Zur Kritik der künstlichen Weltsprachen*. Straßburg: Verlag von Karl J. Trübner.
- Cresswell, J., Hartley, J.** (1968). *Teach yourself Esperanto*. London: The English Universities Press.
- Dahlenburg, T., Liebig, P.** (1990). *Taschenlehrbuch Esperanto*. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie.
- de Courtenay, J. B.** ([1907] 1976). Zur Kritik der künstlichen Weltsprachen. U R. Hauptenthal (ur.), *Plansprachen*, 59-110. Darmstadt: Wiss. Buchgesellschaft.
- Eco, U.** (2004). *U potrazi za savršenim jezikom*. Zagreb: HENA COM.
- Gruić, F.** (1999). *Esperanto. Unuaj paŝoj (Prvi koraci)*. Đakovo: vlastita naklada.
- Hauptenthal, R.** (1976). *Plansprachen*. Darmstadt: Wiss. Buchgesellschaft.
- Imbert, R. i sur.** (2002). *Esperanto. Udžbenik međunarodnog jezika*. Zagreb: Savez za esperanto Hrvatske.
- Josipović, V.** (2008). *Foreign accent and levels of analysis: Interference between English and Croatian* (referat na konferenciji Accents 2008, održanoj u Łódźu 12. – 14. 12. 2008, u tisku).
- Kalocsay, K., Waringhien, G.** (1980). *Plena analiza gramatiko de Esperanto*. Rotterdam: Universala Esperanto-Asocio.
- Križanić, J.** (1984). *Gramatično iskazanje ob ruskomu jeziku*. (Sabrana djela Jurja Križanića, knjiga 2). Zagreb: JAZU.
- Lapenna, I.** (1938). *Esperanto u deset lekcija. Potpuna gramatika međunarodnog jezika sa vježbama*. Zagreb: Klub esperantista akademičara.
- Maretić, T.** (1892). Misli o umjetnom svjetskom jeziku. *Rad JAZU* 108, 182-208.
- Maruzzi, D.** (1922). *Međunarodni jezik esperanto. Potpuna gramatika sa vježbenicom i dodatkom*. Zagreb: Kr. zemaljska tiskara.
- Meyer, G.** ([1891] 1976). Weltsprache und Weltsprachen. U R. Hauptenthal (ur.), *Plansprachen*, 27-45. Darmstadt: Wiss. Buchgesellschaft.
- Möbusz, A.** (1913). *Vollständiges Lehrbuch der internationalen Hilfssprache Esperanto*. Leipzig: Otto Nemnich Verlag.

- Novljan, F.** (1953). *Esperanto u trideset lekcija*. Zagreb: Školske novine.
- Privat, E.** (¹1930). *Kursa lernolibro laŭ la praktika metodo*. Berlin: Esperanto-Verlag F. Ellersiek.
- Ramers, K.-H.** (²2001). *Einführung in die Phonologie*. München: Wilhelm Fink Verlag.
- Rašić, N.** (2000). Ortoepska norma u esperantu. *Suvremena lingvistika* **16**, 29-30, 131-136.
- Rašić, N.** (2008). Kako čitati i izgovarati esperanto? U L. Borčić: *Granda vortaro esperanta-kroata. Veliki rječnik esperantsko-hrvatski*. Zagreb: Hrvatski savez za esperanto i Sveučilišna knjižara, 9-13.
- Riehl, C. M.** (2004). *Sprachkontaktforschung. Eine Einführung*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Roach, P.** (⁸1989). *English phonetics and phonology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schödl, L.** (1967). *Wir lernen Esperanto sprechen*. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie.
- Schuchart, H.** (1888). *Auf Anlass des Volapük's*. Berlin: Robert Oppenheim.
- Ščukanec, A.** (2008). Glas *r* u hrvatskome, njemačkome i engleskome jeziku. *Lahor* **3**, sv. 1, br. 5, 66-78.
- Škarić, I.** (1991). Fonetika hrvatskoga književnoga jezika. U S. Babić i dr.: *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, 61-377. Zagreb: HAZU.
- Škarić, I.** (2007). Hrvatski izgovorni identitet. *Govor* **XXIV**, 2, 79-90.
- Špicer, M.** (1909). *Praktična obuka u esperantu*. Zagreb: vlastita naklada.
- Tomić, S.** (1919). *Esperanto u 33 lekcije*. Zagreb: Naklada Društva hrvatskih esperantista.
- Trubetzkoy, N. S.** ([1939] 1976). Wie soll das Lautsystem einer künstlichen Sprache beschaffen sein? U R. Hauptenthal (ur.), *Plansprachen*, 198-216. Darmstadt: Wiss. Buchgesellschaft.
- Vančik, B.** (1958). *Esperanto. Udžbenik za škole, tečajeve i samouke*. Zagreb: Školska knjiga.
- Velebit, J., Szilágyi, F.** (1976). *Praktični tečaj esperanta s pismenim vježbama i ilustracijama*. Zagreb: Internacia kultura servo.
- Wells, J.** (1978). *Lingvistikaj aspektoj de Esperanto*. Rotterdam: UEA, Centro de esploro kaj dokumentado pri la monda lingvo-problemo.
- Wennergren, B.** (2008). Plena Manlibro de Esperanta Gramatiko. bertilow.com/~pmeg/ (pogledano 4. 4. 2009., verzija od 8. 3. 2008.)
- Willkommen, D.** (²2007). *Esperanto-Grammatik*. Hamburg: Helmut Buske Verlag.
- Zamenhof, L. L.** (¹1928). *Fundamento de Esperanto*. Paris: Esperantista centra librejo.
- Žepić, S.** (1991). *Grundbegriffe der Phonologie und ein Vergleich der phonologischen Systeme des Deutschen und Kroatischen*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

BILJEŠKE

- /1/ Budući da nam neke reference nisu bile dostupne u izvorniku, na njih se pozivamo prema pretiscima objavljenima u zborniku R. Hauptthala (1976). Kako bismo ipak uputili i na godinu prvoga izdanja, taj podatak navodimo u uglatim zagradama.
- /2/ U suvremenoj se lingvističkoj terminologiji razlikovanje između "prirodnih" i "umjetnih" jezika smatra prevladanim jer je povijest pokazala da je komunikacija na "umjetnim" jezicima jednako prirodna kao i ona na "prirodnima". No da bi se ipak istaklo kako su neki jezici nastali kao jezični izumi, suvremeni lingvisti razlikuju između tzv. etničkih i planskih jezika (usp. Blanke, 1985, 2006).
- /3/ Riječ je dakako o uvjetnoj, europocentričnoj razumljivosti.
- /4/ Značajne modifikacije koje često graniče s neprepoznatljivošću riječi preuzetih iz jezika davatelja pokazuje primjerice volapük (*vol* = engl. *world*, *pük* = engl. *speak*), a minimalne esperanto (*patro* = lat. *pater*, *lerni* = njem. *lernen*, engl. *learn*; *amiko* = tal. *amico*).
- /5/ Tako je, primjerice, naglasak u volapüku na zadnjemu, a u esperantu na predzadnjemu slogu u riječi.
- /6/ Povijest esperanta pokazala je da je ova tvrdnja tek djelomično točna. Kako navodi Rašić (2008: 13), solidan izgovor esperanta imaju i izvorni govornici nekih slavenskih jezika, primjerice hrvatskoga, srpskoga ili češkoga.
- /7/ Usp. npr. glasovne ekvivalente slova esperantskoga alfabeta u njemačkome, engleskome, francuskome, ruskome i poljskome u Zamenhofovu priručniku *Fundamento de Esperanto* (1928).
- /8/ O ovim kriterijima usp. detaljnije kod Rašića (2000: 134-135).
- /9/ U rubnim slučajevima *ŭ* se pojavljivao i kao dio dvoglasnika *oŭ* (npr. u leksemu *poŭpo* 'krma' što je u međuvremenu zamijenjen leksemom *pobo*) odnosno kao suglasnik u riječima poput *ŭato* 'watt', zamijenjenoj leksemima *vatto* i *vato*.
- /10/ Brozović glotalni frikativ označava simbolom [h].
- /11/ O ostvarajima vibranta u hrvatskome, njemačkome i engleskome usp. Šćukanec (2008).

ON THE PHONOLOGY OF PLANNED LANGUAGES WITH FOCUS ON ESPERANTO

Abstract

The introduction to this paper presents the sociohistorical, linguistic, and linguistic historical aspects of the planned languages created in the late 19th and the early 20th century. The most successful of them has been Esperanto, initiated by L. L. Zamenhof in 1887. Since Esperanto is a foreign language for most of its speakers, positive and negative transfer from their mother tongues into Esperanto is common. The paper offers a contrastive analysis of the phenomenon of transfer from Croatian, German, and English to Esperanto. Apart from the phonological descriptions of Esperanto, Croatian, German and English, the paper discusses the pronunciation instructions offered by Esperanto textbooks in the respective ethnic languages.

Key words: planned languages, Esperanto, phonology